

CHRONOLOGIA KAPITUŁ POLSKICH

Absolutnie niemożliwe jest ustalenie kiedykolwiek dokładnej chronologii polskich kapituł. Nie wiadomo, kiedy powstały najstarsze z nich. Nie ma dokumentów erekcyjnych nie tylko najdawniejszych, ale też wielu utworzonych w następnym wiekach. Prawdopodobnie najdawniejsze kapituły tak katedralne, jak i kolegiackie, nie były formalnie erygowane, lecz wykształciły się drogą ewolucji z nieformalnych grup kanonickich istniejących w miastach biskupich. Nie da się stwierdzić kiedy to nastąpiło. Nie da się nawet jednoznacznie stwierdzić kiedy pojawiły się nieformalne grupy kanonickie, z których wyłoniły się kapituły. Niektórzy badacze są zdania, że określenie biskupa Ungera „Posnaniensis cenobii pastor” świadczy o istnieniu załazków pierwszych kapituł już w początkach polskiego Kościoła w czasach Bolesława Chrobrego. Uważają oni, że już na przełomie X i XI wieku istniały w Polsce przy biskupach grupy kanonickie, które w XII wieku przekształciły się w kapituły katedralne. W tej sytuacji należałoby oprzeć się na najdawniejszych świadectwach historycznych, ale i to okazuje się niełatwe. Czy za początkową datę uznać pierwszy znany nam zapis źródłowy, w którym wymieniona jest kapituła, albo jej kanonik lub prałat, skoro jest oczywiste, że taki zapis świadczy o wcześniejszym już istnieniu kapituły? Wątpliwości budzą również najstarsze źródła, których autorzy opierają się na tradycji, relacji innych osób lub zaginionych źródłach. Bardzo często historycy kwestionują wiarygodność tych źródeł. Bywa, że na temat jakiegoś zapisu źródłowego istnieje kilka wykluczających się wzajemnie hipotez. Zdarza się, że nawet w odniesieniu do późniejszych czasów, niezłe udokumentowanych źródłowo, autorzy podają rozbieżne daty utworzenia lub skasowania danej kapituły. Można nawet spotkać u tego samego autora w różnych jego opracowaniach dwie, a nawet trzy różne daty, niekoniecznie świadczące o wykorzystaniu przez niego nieznanymi wcześniej dokumentów. Większość autorów za początek istnienia kapituły uznaje datę erygowania przez władzę kościelną, niektórzy zatwierdzenie przez papieża erekcji dokonanej przez biskupa, inni datę aktu fundacyjnego, który zwykle wyprzedzał erekcję, ale niekiedy nawet był późniejszy od niej, jeszcze inni jako początkową datę podają moment rzeczywistego początku funkcjonowania, co zdarzało się nawet kilka lat po dacie erekcji. Jako datę zaprzestania istnienia kapituły większość autorów podaje rok wydania przez władzę kościelną lub państwową decyzji o kasacji, niektórzy czas

faktycznego zaprzestania działania kapituły, co mogło nastąpić nawet kilka lat po wydaniu rozporządzenia kasacyjnego. Naukowe opracowanie tego tematu, udokumentowane źródłami i naukowymi opracowaniami, krytycznie oceniające rozbieżności, wymagałoby napisania obszernej dysertacji. Może niniejsze zestawienie chronologii istnienia polskich kapituł zachęci kogoś do zajęcia się tym tematem. Wprawdzie większość polskich kapituł nie ma jeszcze monografii historycznych i chyba jest jeszcze za wcześnie na pełną syntezę dziejów polskiego kanonikatu, jednak krytyczne omówienie początkowych i końcowych dat istnienia kapituł, jest już możliwe.

Dla sporządzenia tego najkrótszego zestawienia chronologii polskich kapituł trzeba było z niebywałego galimatiasu informacji wybrać datę, według własnego przekonania, najwłaściwszą, chociaż niejednokrotnie błędną, dopóki po wnikliwych badaniach nie poprawi jej ktoś w przyszłości.

Nie zostały tutaj zaliczone do kapituł erygowane przy kolegiatach w Trokach (1409), Grodnie (1430), Oszmianie (1434) i Gieranonach (1539) kolegia złożone z prepozyta i mansjonarzy, a także „zakonna kolegiata” kanoników regularnych przy kościele św. Mikołaja w Kaliszu (1441-1810).

Zestawienie niniejsze zostało sporządzone na podstawie:

- schematyzmów poszczególnych diecezji;
- monografii niektórych kapituł;
- Encyklopedii Katolickiej, t. 1-9, Lublin 1973-2002;
- Historii Kościoła w Polsce, t. I-II, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Kraków 1974-1979;
- Historia Kościoła, cz. I-VIII, B. Kumor, Lublin 1973-1995;
- Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795, t. 1-4, B. Kumor, Kraków 1998-2002;
- Dzieje archidiecezji poznańskiej, t. II, J. Nowacki;
- Archidiecezja poznańska w jej granicach historycznych i jej ustrój, Poznań 1964.

- określenie „zniesiona” czy „przeniesiona” oznacza prawomocny akt władzy kościelnej;
 - określenie „skasowana” decyzję władzy świeckiej bez znaczenia kanonicznego;
 - określenie „zanikła” odnosi się do naturalnego zaniku, na przykład z powodu zniszczenia kolegiaty, utraty uposażenia, czy zniszczenia przez reformację;
- XI w. (1038-1056 r.) Poznań katedralna, pierwsza wzmianka źródłowa z 1113 r.
- XI w. Kraków katedralna, 1166 r. pierwsza wzmianka (wg tradycji przed r. 1059).
- XI w. Kruszwica św. Wita katedralna; po 1096 r. kolegiacka; w 1428 r. przeniesiona do Nieszawy; w 1470 r. przywrócona w Kruszwicy, wkrótce zanikła.
- Po 1096 r. Kruszwica św. Piotra katedralna (przeniesienie katedry z kościoła św. Wita); ok.
- 1117 r. kolegiacka, pierwszy raz wzmiankowana w 1185; istnieje do dziś.
- Koniec XI w. Gniezno katedralna, w 1120 r. wzmiankowany prepozyt, w 1146 r. dziekan.
- Przełom XI/XII w. Płock katedralna, pierwsza wzmianka źródłowa z 1129 r.
- XII w. Włocławek katedralna, pierwsza wzmianka z 1139 r.
- ok. 1140 r. Łęczyca; w 1819 r. zniesiona; w 1923 r. przywrócona jako archikolegiacka.
- 1142 r. Skalbmierz kolegiacka; w 1819 r. zniesiona; jeszcze krótko funkcjonowała; w 1829 r. był 1 prałat i 4 kanoników.
- 1148 r. Kraków św. Michała kolegiacka, wzmiankowany prepozyt; w 1803 r. zniesiona.
- 1155 r. Wrocław katedralna wymieniona w bulli Hadriana IV „In eminenti Apostolicae Sedis”

- 1155 r. Kalisz św. Pawła kolegiacka, w 1351 r. kolegiata zniszczona, w 1359 r. kapituła przeniesiona do kościoła Wniebowzięcia NMP.
- XII w. Lubusz katedralna: z 1226 r. pierwsza wzmianka; po 1565 r. zanikła.
- XII w. Płock św. Michała kolegiacka. Nie istnieje.
- 1171 r. Kielce kolegiacka, od 1807 r. katedralna, od 1818 r. znowu kolegiacka, od 1882 r. znowu katedralna.
- ok. 1173 r. Uniejów kolegiacka, w. 1819 r. zniesiona, w 1992 r. przywrócona.
- 1175 r. Kołobrzeg kolegiacka, po 1535 r. zanikła, w 1979 r. przywrócona jako konkatedralna.
- 1176 r. Kamień Pomorski katedralna, po 1535 r. zanikła, w 1979 r. przywrócona jako kolegiacka konkatedralna.
- Ok. 1184 r. Kraków św. Floriana kolegiacka, w 1786 r. zniesiona, ok. 1803 r. ostatecznie wygasła.
- 1191 r. Sandomierz kolegiacka, od 1818 r. katedralna.
- XII w. Opatów kolegiacka, z 1206 r. pierwsza wzmianka (wymienionych 4 prałatów).
- XII w. Wiślica kolegiacka, z 1214 r. pierwsza wzmianka (wymieniony prepozyt), zniesiona formalnie w 1819 r. jeszcze jakiś czas funkcjonowała i odbywała posiedzenia: w 1829 r. było jeszcze 4 prałatów i 4 kanoników, w 1924 r. przywrócona.
- Koniec XII w. Kurzelów kolegiacka, w 1829 r. zniesiona.
- Koniec XII w. Gniezno św. Jerzego kolegiacka. Istnieje do dziś.
- Przełom XII/XIII w. Ruda kolegiacka, w 1420 r. przeniesiona do Wielunia.
- 1227 r. Gdańsk św. Michała kolegiacka (pierwsza wzmianka), zanikła w II połowie XIII w.
- Ok. 1230 r. Opole kolegiacka, w 1810 r. skasowana.
- 1232-1313 Santok kolegiacka (wzmiankowani tylko prepozyci).
- 1241 r. Grójec kolegiacka (wzmiankowany prepozyt), po 1249 r. przeniesiona do Czerska.

- 1248 r. Nieszawa kolegiacka przeniesiona z Kruszwicy (św. Wita), wkrótce zanikła.
- 1251 r. Chełmża katedralna diecezji chełmińskiej. Od 1824 w Pelplinie. 1992 przekształcona w diecezjalną pelplińską, a w 1960 r. przywrócona w Chełmży jako kolegiacka, od 1995 r. konkatedralna kolegiacka.
- 1252 r. Czerniewice kolegiacka, przeniesiona z Grójca, w 1406 r. przeniesiona do Warszawy.
- 1255 r. Głogów kolegiacka, w 1810 r. skasowana.
- 1260 r. Braniewo katedralna diecezji warmińskiej, w 1288 przeniesiona do Fromborka.
- 1261 r. Błonie kolegiacka (jedyna wzmianka: trzech kanoników).
- 1261 r. Szczecin św. Piotra kolegiacka, w 1263 r. przeniesiona do kościoła NMP, po 1535 r. zanikła, w 1978 r. przywrócona jako kolegiacka konkatedralna.
- 1288 r. Frombork katedralna diecezji warmińskiej przeniesiona z Braniewa. Istnieje do dziś.
- 1296 r. Głuszyna kolegiacka, w 1604 r. inkorporowana do kolegiaty Wszystkich Świętych w Poznaniu.
- XIII w. Kwidzyn katedralna diecezji pomezkańskiej, w XVI w. skasowana, w 1993 r. przywrócona jako konkatedralna kolegiacka.
- XIII w. Królewiec katedralna diecezji sambijskiej, w XVI w. skasowana.
- Koniec XIII w. Racibórz kolegiacka, w 1810 r. skasowana.
- 1298 r. Myślibórz kolegiacka, po 1535 r. zanikła.
- 1320 r. Kraków św. Idziego kolegiacka przeniesiona z kościoła św. Andrzeja, pomiędzy r. 1621 i 1641 zanikła.
- XIV w. Głotowo kolegiacka, w 1347 r. przeniesiona do Dobrego Miasta.
- 1343 r. Legnica kolegiacka, ok. 1540 r. zanikła.
- 1345 r. Szczecin św. Ottona kolegiacka, po 1535 zanikła.
- 1347 r. Kraków św. Jerzego kolegiacka, w 1803 r. skasowana.

- 1347 r. Dobrze Miasto kolegiacka przeniesiona z Glotowa, w 1810 r. skasowana, w 1960 r. przywrócona.
- 1359 r. Kalisz Wniebowzięcia NMP kolegiacka przeniesiona z kościoła św. Pawła. Nie istnieje.
- 1370 r. Brzeg kolegiacka, w 1534 r. zanikła.
- 1379 r. Głogówek kolegiacka, w 1810 r. skasowana.
- 1384 r. Przemyśl katedralna.
- 1386 r. Otmuchów kolegiacka, w 1477 r. przeniesiona do Nysy.
- 1388 r. Wilno katedralna.
- 1389 r. Niemodlin kolegiacka, w 1810 r. skasowana.
- 1390 r. Trzygłów k. Gryfic; erekcja nie wprowadzona w życie.
- XIV w. Wrocław św. Idziego. Zniesiona 1810.
- XIV w. Wrocław św. Krzyża. Zniesiona 1810. Istnieje obecnie.
- 1400 r. Tarnów kolegiacka, od 1786 r. katedralna, od 1807 r. ponownie kolegiacka, od 1826 r. znowu katedralna.
- 1406 r. Warszawa kolegiacka, przeniesiona z Czerska, od 1798 r. katedralna.
- 1417 r. Żmudzka (Miedniki) katedralna.
- 1417 r. Ruszcza kolegiacka; zniesiona w 1739.
- 1420 r. Wieluń kolegiacka przeniesiona z Rudy, (od kiedy nie istniała ?), w 1965 r. przywrócona.
- 1423 r. Środa Wielkopolska kolegiacka, w 1839 r. ubył ostatni kanonik, w 1960 r. przywrócona.
- 1424 r. Poznań NMP kolegiacka (pierwsza wzmianka); w 1805 r. skasowana, po 1964 r. przywrócona.
- 1428 r. Łuck katedralna.
- 1429 r. Chełm katedralna, w latach 1490-1826 w Krasnymstawie, w 1826 r. przeniesiona do Lublina; w Chełmie przywrócona w 1993 r. jako kolegiacka.
- 1429 r. Lwów katedralna.

- 1431 r. Pińczów kolegiacka; erekcja nie wprowadzona w życie.
- 1433 r. Łowicz kolegiacka, od 1992 r. katedralna.
- 1448 r. Nowy Sącz kolegiacka; zniesiona w 1786 r., ostatnia sesja kapituły w 1791 r., w 1996 r. przywrócona.
- 1449 r. Pułtusk kolegiacka.
- 1454 r. Kamieniec Podolski katedralna, w 1866 r. skasowana; nigdy nie przywrócona.
- 1457 r. Gryfia; po 1535 r. zanikła.
- 1465 r. Wojnicz kolegiacka; w 1786 r. zniesiona; w 1808 r. zmarł ostatni kanonik.
- 1471 r. Poznań św. Marii Magdaleny kolegiacka; po 1800 r. przetrwała szczątkowo (3 osoby); w 1961 r. powiększona.
- 1477 r. Nysa kolegiacka; w 1810 r. zniesiona.
- 1484 r. Poznań św. Mikołaja kolegiacka, w 1805 r. skasowana.
- II poł. XV w. Sieradz kolegiacka. Nie istnieje.
- 1490 r. Kraków Wszystkich świętych kolegiacka; po 1850 r. zanikła; w 1858 był jeszcze 1 kanonik.
- 1493 r. Kórnik kolegiacka; w latach 1556-1592 w rękach protestantów; ok. 1696 r. zanikła.
- XV w. Śrem
- 1519 r. Chełmno kolegiacka; erekcja nie wprowadzona w życie.
- 1521 r. Szamotuły kolegiacka; w latach 1542-1594 w rękach protestantów; w 1835 r. zmarł ostatni członek; w 2000 r. wznowiona.
- 1523 r. Jarosław kolegiacka; w 1786 r. skasowana; w 1790 r. przywrócona; w 1800 r. ponownie skasowana, po 1820 r. zanikła całkowicie; w 1975 r. przywrócona.
- 1525 r. Łask kolegiacka. Nie istnieje.
- 1529 r. Bobowa kolegiacka; w 1561 r. kolegiata w rękach kalwińskich, kapituła zanikła; w 1596 r. przywrócona; w 1786 r. skasowana.
- 1535 r. Kraków św. Anny kolegiacka; po 1850 r. zanikła; w 1852 r. był jeszcze 1 prałat i 1 kanonik; w 1990 r. przywrócona.

- 1544 r. Wolbórz kolegiacka; w 1819 r. zniesiona.
- 1574 r. Lublin kolegiacka, w 1819 zniesiona; w 1826 r. katedralna przeniesiona z Krasnegostawu (dotychczasowa katedralna chełmska).
- 1583 r. Inflancka (Wenden) katedralna; w 1798 r. zniesiona.
- 1594 r. Zamość kolegiacka; dopiero w 1600 r. zaczęła istnieć realnie; w 1786 r. skasowana, w 1792 r. przywrócona; od 1992 r. katedralna.
- 1604 r. Poznań Wszystkich Świętych; po 1655 r. inkorporowana do kolegiaty św. Marii Magdaleny.
- 1611 r. Pilica kolegiacka; w 1819 r. zniesiona, jednak 1819 jeszcze krótko funkcjonowała; w 1829 r. żył jeszcze 1 prałat i 1 kanonik.
- 1619 r. Kijów katedralna, od 1798 r. kolegiacka; po 1832 r. zanikła.
- 1632 r. Chocz kolegiacka, w 1819 r. zniesiona.
- 1632 r. Czarnków kolegiacka; w 1817 r. zmarł ostatni członek.
- 1640 r. Klimontów kolegiacka; po 1656 r. wygasła; w 1730 r. formalnie zniesiona.
- 1641 r. Ołyka kolegiacka przetrwała do połowy XX wieku.
- 1651 r. Kamień Krajeński kolegiacka; w 1832 r. skasowana; w 1964 r. przywrócona.
- 1669 r. Stanisławów kolegiacka; w 1786 r. zniesiona.
- 1724 r. Brzozów kolegiacka; w 1788 r. skasowana; w 1975 r. przywrócona.
- 1741 r. Żółkiew kolegiacka, w 1786 r. skasowana.
- 1746 r. Janów Podlaski kolegiacka brzeska, od 1818 r. katedralna (podlaska); w 1867 r. skasowana; w 1918 r. przywrócona katedralna; od 1924 r. kolegiacka.
- 1772 r. Lwów NMP Śnieżnej kolegiacka; w 1786 r. skasowana.
- 1783 r. Mohylew katedralna; po 1920 r. zanikła.
- 1798 r. Mińsk katedralna; w 1869 r. skasowana.
- 1798 r. Wigry katedralna do 1807 r.

- 1798 r. Brześć Litewski kolegiacka; po 1832 r. zanikła.
- 1798 r. Krasław kolegiacka; po 1832 r. zanikła.
- 1798 r. Piltyń kolegiacka (wcześniej katedralna inflancka ?); po 1932 r. zanikła.
- 1798 r. Smoleńsk kolegiacka; po 1832 r. zanikła.
- 1818 r. Sejny katedralna; 1925 r. zniesiona; od 2000 Sejneńsko-Wigierska kolegiacka w Sejnach.
- 1924 r. Siedlce katedralna przeniesiona z Janowa Podlaskiego.
- 1925 r. Łomża katedralna.
- 1926 r. Katowice katedralna.
- 1927 r. Pińska katedralna, po II wojnie światowej do 1992 r. w Drohiczyńcu.
- 1951 r. Częstochowa katedralna.
- 1972 r. Gorzów katedralna.
- 1978 r. Koszalin katedralna.
- 1978 r. Gdańsk katedralna.
- 1978 r. Szczecin katedralna.
- 1983 r. Prabuty kolegiacka, od 1992 r. konkatedralna pomezkańska.
- 1986 r. Radom konkatedralna; od 1992 r. katedralna.
- 1989 r. Gołdap konkatedralna sambijska.
- 1991 r. Białystok katedralna.
- 1992 r. Drohiczyń katedralna; po 1945 r. w Drohiczyńcu była kapituła katedralna pińska.
- 1992 r. Elbląg katedralna.
- 1992 r. Ełk katedralna.
- 1992 r. Grudziądz kolegiacka.
- 1992 r. Kartuzy kolegiacka.
- 1992 r. Kętrzyn kolegiacka.

- 1992 r. Lubaczów konkatedralna kolegiacka.
- 1992 r. Pelplin katedralna; od 1824 r. w Pelplinie była katedralna chełmińska.
- 1992 r. Toruń katedralna.
- 1992 r. Zawiercie (Zawierciańsko-Zarecka kolegiacka).
- 1992 r. Skarżysko kolegiacka.
- 1992 r. Warszawa Praga katedralna.
- 1992 r. Radzymin kolegiacka.
- 1992 r. Węgrów kolegiacka.
- 1992 r. Zielona Góra konkatedralna kolegiacka.
- 1993 r. Bydgoszcz konkatedralna kolegiacka.
- 1993 r. Końskie kolegiacka.
- 1993 r. Stalowa Wola konkatedralna kolegiacka.
- 1994 r. Legnica katedralna.
- 1995 r. Myszyniec kolegiacka
- 1995 r. Stargard Szczeciński kolegiacka.
- 1995 r. Wejherowo kolegiacka.
- 1997 r. Jaworzno kolegiacka.
- 1997 r. Krypno kolegiacka.
- 1997 r. Łuków kolegiacka.
- 1997 r. Miechów kolegiacka.
- 1997 r. Olkusz kolegiacka.
- 1997 r. Sosnowiec kolegiacka.
- 1998 r. Kalisz św. Mikołaja katedralna.
- 1998 r. Ostrów Wielkopolski konkatedralna kolegiacka.
- 1999 r. Opoczno kolegiacka.
- 2000 r. Koronowo kolegiacka.

2000 r. Leszno kolegiacka.

2000 r. Ostrowiec Świętokrzyski kolegiacka.

2000 r. Radomsko kolegiacka.

2000 r. Rzeszów katedralna.

2001 r. Gdańsk NSJ kolegiacka.

2001 r. Gdynia kolegiacka.

2002 r. Żuławska kolegiacka.